

УДК 787.61.03(4)
DOI: 10.26661/swfh-2017-49-053

О. М. Сомик

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ КЛАСИЧНА ГІТАРА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті зроблена спроба простежити історичний розвиток західноєвропейського музичного інструменту – шестиструнної класичної гітари. Наведені приклади застосування різних методологічних підходів вивчення історичних матеріалів. Здійснена спроба виявити джерела витоків періоду виникнення цього музичного інструменту. Розглядаються різні етапи в Європейській історії виконавства на класичній гітарі, а також загальні аспекти історії музичного мистецтва в контексті європейської музичної культури.

Ключові слова: історія музичного мистецтва, класична гітара, європейська музична культура, історія розвитку, історія виконавства.

Гітару відносять до стародавніх інструментів, тому, вивчаючи історію цього музичного інструменту дослідниками застосовується як традиційна методологія, яка містить у собі вивчення теоретичних трактатів, різних передмов, авторських коментарів і самих музичних добутків, так і особлива методологія. До особливої методології вивчення історичних матеріалів, як можна її назвати щодо традиційної, відноситься метод аналізування іконографічних документів. Всебічне поширення цього методу почалося з другої половини ХХ століття. Піонерами стали французькі вчені історики, а зокрема Женев'єва Тібо де Шамбюр, вони почали освоювати новий метод одержання історичної інформації за допомогою вивчення й аналізу іконографіки. У наш час прийнята єдина точка зору, по якій вважається, що відтворення навколишніх предметів художниками й скульпторами, що працювали в попередніх століттях, можна вважати цілком достовірними. Однак використовуючи такий метод необхідно обов'язково звіряти з даними теоретичних трактатів досліджуваної епохи. Використання такого методу відкриває для дослідників у галузі історії музичних інструментів великий документальний фонд, з якого можна одержати відомості про різні стародавні інструменти, про їхню конструкцію, про техніку гри, про роль цих інструментів і музики загалом в житті суспільства [1, с. 6].

Прогрес у методології дослідження історичного шляху музичних інструментів на цьому не закінчується. Так, від 1960-го року починається докладне наукове вивчення експонатів музейних фондів. Стали застосовуватися сучасні наукові методи дослідження, а саме такі як хімічний аналіз лаків стародавніх інструментів, застосування ультрафіолетових і гама променів для виявлення схованих особливостей будови інструментів і визначення їх первісного вигляду [1, с. 6].

Гітара (ісп. guitarra) – струнний музичний інструмент родини лютень. Звук створюється вібрацією струн і підсилюється резонатором – декою інструменту. Гітари поділяються на акустичні, електричні та напівакустичні. Крім того гітари розрізняють за кількістю та матеріалом виготовлення струн, будовою корпусу і призначенням. Гітара використовується як сольний, акомпануючий та ансамблевий інструмент у різних музичних напрямках. Саме так зазначено про гітару у вільній електронній енциклопедії "Вікіпедія" [2]. В так званій класичній гітарі струни (жильні, потім нейлонові) прикріплюються до підставки, розташованої між резонаторним отвором і нижнім краєм корпусу. Струни захищуються пальцями (нігтем або подушечкою), або за допомогою плектра.

Струнні щипкові інструменти, до сімейства яких відноситься й класична гітара, з'явилися в далекій давнині. Існує версія, що гітара веде своє походження з Єгипту. Вірогідно неможливо знати що можна назвати початком для появи гітари, однак можна припускати, що людина випадково видобула перший звук музичного інструменту, виготовленого з панцира черепахи з натягнутими в повітрі фібрами. По інших припущеннях, своїм винаходом гітара зобов'язана луку, з якого стріляли стрілою, і тоді утворювався характерний звук, який і підказав мисливцю створити це не для полювання або війни, а для музики. Вірогідно те, що гітара як інструмент, народилася за 3000 років до Християнської ери [3]. За словами Піфагора, (500 років до н.е.): у троглодитів у Малій Азії були триструнні гітари які називалися Пандура. Вона була відома персам і арабам за назвою Самблека, Самблусе й Самбуїт. "Гетиберы", народ, що жив в 2000 р. до н.е., у Сирії, дуже добре грає на Киннарі. 500 років по тому, знову в Єгипті, гітара з'являється в ієратичних текстах та в ієрогліфах з назвою "Нефер". На могилах єгипетських імператорів, на стінах, барельєфах є сцени, в яких завжди є гітара, одна або з іншими інструментами [3].

На Середньому Сході широке поширення одержують інструменти подібні з гітарою, чому свідчить відображений один з таких інструментів на фризі буддійського монастиря Эртама біля Термеза (Узбекістан) [2]. Б.В. Вольман у своїй книзі "Гітара й гітаристи" вказував, що гітара – це один з найпоширеніших і разом з тим самих старих, що нараховують сотні років існування, музичних інструментів. Свою назву вона запозичила від слова "кіфара", яким стародавні греки називали струнні музичні інструменти, які слугували для супроводу співу [4].

Починаючи з Х століття графічні зображення того часу розкривають безліч видів струнних щипкових інструментів і разом з тим, їх зображення стає загальноприйнятим [1, с. 10]. Характерні риси цих

інструментів говорять нам про початковий етап розвитку, а саме коли струни (зазвичай три або чотири) прикріплені до напівкруглої підставки, вміщеної у основу дека, й натягнуті за допомогою об'ємистих колків, вставлених у колкову коробку. На початку XIII століття з'являється інший тип інструменту, подібний з віолою. Згадування про нього можна знайти в "Тлумаченні Апокаліпсиса", що зберігається у Парижі, Франція.

Найближчим попередником гітари вважають лютню. У Європу вона була завезена ще у Середньовіччя. Великий флорентієць Данте Аліґ'єрі, що народився у 1265 році, у своїй "Божественній комедії" вже висловлюється про багатострунну лютню, яка вже добре відомий у його час інструмент [5]. У лютні був овальний корпус, короткий гриф з ладами, відігнута назад голівка з колками для натягування струн й плоска дерев'яна дека із круглим резонаторним отвором. Кількість струн лютні була різною, доходючи в окремих випадках до 24 - х. Найбільш уживаною була лютня з п'ятьма парними струнами й однією одинарною. Настроювання струн було найрізноманітнішим (парні струни настроювалися в унісон або в октаву). Грали на лютні, захиплюючи струни пальцями й, значно рідше, плектром. Лютнева музика записувалася спочатку за допомогою так званих "табулатур". То була буквена або цифрова система запису інструментальної музики, яка передувала більш простому запису за допомогою нотних знаків. Розшифрування табулатур представляє значні труднощі, тому що в кожній країні, а іноді й окремими виконавцями застосовувався свій спосіб запису, що не завжди допускає точний переклад на сучасну загальноєвропейську нотацію.

Починаючи з XIII століття в Іспанії інформація про еволюцію гітари стає більш точною. Так, мініатюри з рукопису "Кантиги Святої Марії" (1250 р.), які являли собою зібрання пісень на честь Діви Марії, відобразили придворних менестрелів у момент виконання ними своїх обов'язків і при цьому на них багаторазово зображуються гітари [1, с. 13].

У країнах Північно-Західної Європи, а зокрема Франції, Англії й Німеччини гітару можна побачити в скульптурах і мініатюрах майстрів того часу. Так, зразок гітари можна побачити в руках ангела, що музикує, на мініатюрі з псалтирі Робера де Ліля (1300 – 1320 р.р., Лондон). З початку XIV століття вчені дослідники вказують на високу популярність гітари й визнають, що із цього часу гітара витісняє й заміняє античну кіфару. Близько 1300 року Хуан де Грохео приводить назву інструменту – "guitarra sarracenicis". А через два десятиліття дослідник Пилип де Вітрі використовує більш узагальнену назву – "chitarra".

Цікаві свідчення про використання гітари починаючи з XIII століття. Гітара починає активно брати участь у всіх розважальних заходах. На мініатюрах гітара з'являється в якості акомпануючого інструменту танцюристам і співакам, бере участь у різних ансамблях. Треба зазначити, що до нашого часу не дійшло жодного нотного запису музичних добутоків тієї епохи. З літературних джерел відомо, що на гітарі постійно грали сільські, а надалі й придворні музиканти. У відомому творі "Узятті Олександрії" (1367 р.) поета й композитора Гійома де Машо сцена гучної переможної радості також не обходиться без гітари:

*"...Все инструменты оказались в сборе:
Орган могучий рядом с цистрой старой,
В соседстве с лютней – арфа и труба,
Отдельно красовались две гитары,
В чьих струнах страсть, и радость, и мольба,
Здесь были также бубны и цимбалы"* [6].

У такий спосіб стає очевидним, що гітара входить до числа інструментів, які одержали широке визнання в XIII і XIV століття.

Необхідно відзначити відомих виконавців на лютні того часу. З італійських лютнярів треба відзначити Франческо Спіначіно, Франческо ді Мілано, Вінченцо Галілея (1520-1591) – лютняра, батька знаменитого астронома, і А. Терці. У музиці Франції були відомі П'єр Аттен'ян, Денис Готьє. З англійських лютнярів можна назвати видатного віртуоза Джона Доуланда, Роберта Джонса. Лютнева музика Німеччини прославилася видатним лютнярем і відмінним лютневим майстром Гансом Нейзидлером. Також варто відзначити, що лютня в Німеччині була популярною довше, чим в інших країнах, і останні німецькі лютнярі склали для неї музику вже в формах класичної сюїти. З відомих німецьких лютнярів XVIII століття ще може бути відзначений Сильвіус Леопольд Вейс. Також писав для лютні й І.С. Бах.

В XVI столітті починається так зване відродження гітари в Європі. Свідченням популярності гітари можна вважати одну з історичних версій подій із придворного життя того часу. Так, з'явився один із прикладів – герцог Орлеанський, син Француа I. Він вчиться грі на гітарі, можливо для того, щоб спокусити іспанську принцесу, дочку або племінницю Карла V, яка незадовго до цього була обіцяна йому в дружин. Вихователь молодого герцога, поет і музикант Меллен де Сен-Желе дає йому уроки гри на гітарі. Так у своїй поемі Сен-Желе розповідає, як через хворобу герцога заняття на гітарі були тимчасово перервані. Більшість виконавців лютнярів поступово освоюють гітару й переходять на цей інструмент, який стає набагато популярніше лютні. Більш легка, чим у лютні, техніка гри дозволяє виконавцю "блищати" навіть без особливої професійної підготовки [1, с. 18].

Починаючи з XVII століття гітари виготовлені майстрами наступних сторіч дійшли до нашого часу. Один зі зразків збережених гітар перебуває в колекції Музею музичних інструментів Паризької консерваторії. Майстром цієї гітари був венеціанець Кристофо Кокко, а датована вона 1602 роком. Конструкція цього інструмента характерна плоским корпусом зробленим із пластинок слонячої кістки, скріплених вузькими планками коричневого дерева. Цей інструмент є зразком найпоширеніших гітар італійських майстрів того часу.

Наступним важливим етапом становлення гітари є період кінця XVII століття. Відомо, що у Франції молодому королю для викладання гітари до двору запрошують прославленого педагога й музиканта того часу Франческо Корбетту. Так, під час правління короля Франції Людовіка XIV, гітара стає улюбленим музичним інструментом аристократії й композиторів не тільки Франції, а й усієї Європи.

Цікаво, що в Україні, починаючи з початку XVII століття, до розповсюдження гітари, була популярна бандура. Бандура – музичний інструмент схожий за формою з лютнею, окрім основних 5-6 струн, мала “приструнки” – кілька додаткових струн, що розміщалися на деці. Репертуар бандуристів становили переважно народні пісні, що з часом перейшло і в українську гітарну літературу [4].

У своїй праці “Гітара в Росії” В. Вольман досить точно описав події в музичному житті кінця XVIII століття: “Перемога буржуазної революції 1789 р. у Франції відкрила нові шляхи розвитку в економічному й культурному житті народів. В галузі музики також відбуваються великі зміни: більш демократичним стає творчість композиторів; з’являються нові жанри й стилі; змінюються й форми музикування, що охоплюють усе більші кола населення. У свою чергу це позначається й на музичному інструментарії, зокрема на щипкових інструментах. Вони зникають, поступаючись місцем більш досконалим, здатним передати зміст композицій, що ускладнюються, і тому, що акустичні властивості старих інструментів, що задовольняли вимогам камерного звучання, вже не відповідають розмірам аудиторій, де збираються слухачі. Головне значення набуває оркестр і інструменти, що добре звучать у великих приміщеннях. У домашній обстановці особливу роль здобуває фортепіано, універсальний інструмент, однаково успішно використовувався для акомпанементу, участі в камерному ансамблі й для сольного виконання. Протягом тривалого часу гітара, яка грала досить невелику роль акомпануючого інструменту, стає надзвичайно популярною у всіх країнах Європи. Поряд з фортепіано гітара стає головним інструментом домашнього музикування. Завдяки ж виконавській діяльності М. Джуліані, Ф. Сміття, Д. Агуадо, М. Каркассі й інших видатних гітаристів, що почали з кінця XVIII століття виступати на естраді, гітара набуває значення і як концертний інструмент” [4, с. 10].

Подальше стрімке зростання популярності інструменту гітари було пов’язане з певними факторами. Гітара постійно удосконалювалася конструктивно, що давало змогу бути конкурентоспроможним і популярним музичним інструментом серед інших. Також гітара була досить портативним інструментом, що надавало певну універсальність і більш широке поширення серед потенційних музикантів виконавців. Ще гітара була відносно недорогим за ціною інструментом, тим самим сприяючи доступності для всіх верств населення.

У середині XIX століття істориками музикознавцями відзначається спад популярності гітари. На більшості території Європи фортепіано витісняє гітару. У цей період в Англії, а особливо в Іспанії класична гітара продовжує тримати першість серед музичних інструментів. У цей час гітара зазнає кардинальних змін у своїй конструкції й стає цілком сучасним інструментом. Антоніо де Торрес – іспанський майстер, визнаний одним із кращих майстрів гітари свого часу, він вважається реформатором конструкції гітари, та посприяв осучасненню гітари як такої. Найвидатніший виконавець-гітарист кінця XIX століття – Франциско Таррега-Ешеа, послідовник іспанської школи гри на гітарі [1, с. 64].

Смерть Ф. Таррега в 1909 році стала переломним моментом в історії становлення класичної гітари. Із цього періоду гітара вступає в складний період свого розвитку, зі спадами й підйомами. Але разом із цим, з початком XX століття, відкриваються невідомі раніше перспективи розвитку гітари і вона починає свій, вже сучасний, історичний шлях.

У даній статті зроблена спроба простежити історію розвитку західноєвропейської шестиструної класичної гітари від початку її виникнення до сучасного етапу. Були розглянуті різні історичні аспекти гітарного мистецтва, по можливості була дотримана хронологічна послідовність основних еволюційних етапів. Сьогодні в Україні класична гітара займає провідне місце за популярністю й поширеністю серед інших музичних інструментів, що робить необхідним детальне наступне вивчення її історії.

Джерела та література

1. Шарнассе Е. Шестиструнная гитара: От истоков до наших дней: [Пер. с фр.] / Е. Шарнассе. – М.: “Музыка”, 1991. – 86 с.
2. Матеріали “Вікіпедії” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гітара>
3. Прат Д. История гитары. Библиографический и терминологический словарь / Д. Прат. – Тюмень: “ПросторЪ”, 1998. – 323 с.
4. Вольман Б. Гитара в России. Очерк истории гитарного искусства. / Б. Вольман. – Ленинград: Государственное музыкальное издательство, 1961. – 178 с.
5. Данте А. Божественная комедия: [Пер. с ит. Д. Минаева; совр. поэт. ред. И. Евсы; предисл. В. Татарина; примеч. Т. Шеховцевой]. – М.: Эксмо, 2006. – 864 с.: ил. – (Библиотека всемирной литературы).
6. Родионов В. Гитара в классической и современной литературе / В. Родионов. – Минск: Белорусский республиканский литературный фонд, 2010. – 300 с.

Somyk O. The history of classical guitar music instrument in the context of European musical culture.

This article attempts to trace the historical development of European musical instrument six-string classical guitar. An attempt to discover the source of leaks period when this musical instrument it was originated. Various stages in the history of classical guitar performance and general aspects of guitar art in the context of European musical culture.

Key words: history of music, classical guitar, European musical culture, history of development, history of performance.